

III. ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

INSTITUTUL MACEDO-ROMÂN DIN BUCUREȘTI (1865-1871)

DORU NEAGU*

"Foarte importantă pentru cauza aromânilor a fost marea revoluție națională din 1848 care contribui mult la cimentarea Cauzei Naționale"¹ și care s-a aflat la baza celei de-a treia faze a mișcării de regenerare a aromânilor² datorată pașoptiștilor refugiați în Imperiul Otoman unde au găsit „un călduros adăpost pe lângă generosul guvern otoman, care îi primi cu bunăvoință și le dete și funcțiuni” (Ioan Șomu Tomescu)³. În timpul peregrinărilor prin Imperiu, acești patrioți⁴ – Ion Heliade Rădulescu⁵, Dimitrie Brătianu, Cezar Bolliac, Christian Tell, Ion Ionescu de la Brad⁶, Nicolae Bălcescu⁷, Ion

---

1. Vasile DIAMANDI-AMINCEANUL, *Românii din Peninsula Balcanică* [1938], [București:] Domino (Balcanica), 1999, p.114.

2. Prima dintre acestea se petrecuse în ultimele decenii ale secolului XVIII și începutul secolului XIX și avusese ca protagoniști pe moscopolenii din Albania (Cavaliotti, Daniil, Ucuta) iar a doua în primele trei decenii ale secolului XIX printre aromânii refugiați în Imperiul Habsburgic (Mihail Boiagi, Gheorghe Constantin Roja) – *Ibid.*, p.109-113; Max Demeter PEYFUSS, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, traducere autorizată de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Edit. Enciclopedică (Biblioteca enciclopedică de istorie a României), 1994, p.23-30; Pericle PAPAHAĞI, *Scriitori aromâni din secolul al XVIII-lea (Cavaliotti, Daniil, Ucuta)*, București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1909.

3. Victor PAPACOSTEA, *Însemnările lui Ioan Șomu Tomescu cu privire la arhimandritul Averchie*, în „Revista Aromânească”, București, vol.I, nr.1, 1929, p.45; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.33; cf. P.Papahagi, *op.cit.*, p.8.

4. Despre rolul lor a se vedea: M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.32-33.

5. El se ocupase încă din perioada anterioară de studiul aromânei – Th[eodor] CAPIDAN, *Ideile lui Ion Heliade Rădulescu asupra dialectului românilor din Macedonia*, în „Revista Macedo-Română”, București, vol.III, nr.1-2, 1931, p.10-22; Idem, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București: Imprimeria Națională, 1932, p.87-90. În memoriile sale din pribegie, *Souvenirs et impressions d'un proscris* (ed.rom. *Amintiri și impresii ale unui proscris*, trad.G.C. Gârbea, București, f.a.) amintește și despre contribuția aromânilor la istoria Greciei moderne – Sterie DIAMANDI, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, București: Edit. „Cugetarea” P.C. Georgescu-Delafraș, 1940, p.15.

6. Ca agronom s-a ocupat de administrarea moșiiilor din Tesalia ale marelui vizir Mustafa Reșid Pașa – V. Papacostea, *Însemnările*, p.45 sq.; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.33 (cu bibliografia) – prilej cu care a luat legătura și cu aromânii din regiune despre care a lăsat câteva însemnări – Ion IONESCU DE LA BRAD, *Păstorii români din Tesalia*, în „Album macedo-român”, sub red.lui V.A. Urechia, București, 1880, p.54.

7. A fost – se pare „cel dintâi care a recunoscut însemnătatea politică a aromânilor pentru România” – M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.32 – propunând și deschiderea de școli românești pentru aromâni. La 26 Octombrie 1850 el scria din Paris lui Ion Ghica: „Eu aveam hotărârea venind de la Constantinopol d-a mă așeza între cuțo-vlahi, căci socot de neapărat a delopna naționalitatea într'acest avanpost al românismului. De-ai putea trimite un om zdravân acolo să ne facă un raport asupra stării morale și politice a lor, apoi am căuta o școală și să dăm de lucru la atîția tineri care mor de foame. Ar trebui ca trimisul tău să se ia bine cu popii și episcopii și să-i ajute a căpăta fonduri pentru

Ghica⁸, Dimitrie Bolintineanu⁹ și alții – au luat contact cu aromânii în regiunile lor de baștină. Așa s-a născut ideea sprijinirii pe plan cultural a aromânilor de către românii din Principate pentru a-și păstra prin cultură propria identitate etnică. Bolintineanu scria că: „Românii din Macedonia nu sunt greci, sunt români: trebuie să fie români; nu este ideea noastră a-i uni cu noi, căci suntem depărtați de dânșii; nu este ideea noastră a-i ajuta să opereze răscultări. Cugetul nostru este ca acest popor [...], aruncat în Macedonia, [...] să aibă conștiința naționalității sale.”¹⁰ Încercări mai fuseseră făcute: consulul general al Franței la București, Emile Poujade, adresase un memoriu Guvernului Francez în favoarea aromânilor¹¹, iar domnul Moldovei, Grigore Alexandru Ghica (1849-1856) ar fi avut ideea de a interveni pentru aromâni¹². Totuși, Dimitrie Bolintineanu „a fost, pare-se, cel dintâi care a intervenit la Poartă în favoarea aromânilor”¹³ printr-un memoriu adresat ministrului de Externe otoman, Fuad Pașa, prin care solicita înființarea pentru aromâni de școli, biserici precum și a unui corp militar propriu. El ar fi găsit înțelegerea demnitarului otoman dar „lucrul se amână pentru motive de oportunitate”¹⁴. Odată cu dubla alegere a lui A.I. Cuza ca domn în ambele Principate, D.Bolintineanu, I.Ionescu de la Brad, I.H. Rădulescu – promotori ai curentului stârnit în Țară în favoarea aromânilor – au reușit să atragă și pe principe¹⁵. Din acest moment A.I. Cuza va patrona în persoană această mișcare dovedindu-se și în această direcție un deschizător de drumuri¹⁶. Din 1860

---

deschiderea unei școli.” – Nicolae BĂLCESCU, *Opere*, vol.IV: *Correspondență*, ed.critică de G.Zane, București: Edit. Academiei R.P.R., 1964, p.229; Teodor VĂRGOLICI, *Note și comentarii la Dimitrie BOLINTINEANU, Călătorii la românii din Macedonia și Muntele Athos sau Santa Agora* [1858], în *Opere*, VI: *Călătorii*, ed., note și comentarii de Teodor Vărgolici, București, Edit. Minerva (Scriitori români), 1985, p.608; v.și Dr. S(îmion) ȚOVARU, *Problema școlii românești în Balcani*, București: Tip. „Cultura”, 1934, p.16-17; cf. T.Capidan, *Aromânii*, p.41, n.2; S.Diamandi, *op.cit.*, p.30; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.32-33.

8. Pentru a pune în aplicare ideile prietenului său, Ion Ghica a avut, probabil, inițiativa de a trimite pe Dimitrie Bolintineanu în 1854 la aromânii din Peninsula Balcanică intervenind în acest sens pe lângă Sadyk Efendi (Mihail Czaykowski) – T.Vărgolici, *loc.cit.*, p.608-609 (cu bibliografia).

9. Tatăl lui său era aromân stabilit în Țara Românească. Dimitrie Bolintineanu a întreprins o călătorie la aromânii din Balcani despre care a scris în 1858 o carte publicată în 1863 – *Opere*, VI: *Călătorii*, p.287-405.

10. D.Bolintineanu, *o.c.*, p.294. El critica „marea idee” a grecilor de a uni sub stăpânirea lor pe ortodocșii din Balcani ca pe vremea Imperiului Bizantin afirmând că: „A forma toți aceștia un rigat peste celelalte naționalități mi se pare un vis, ba încă un vis nedrept, ca și acele ce visează grecii: de a subjugă pe celelalte naționalități. Toate aceste lucruri sunt secretele viitorului. Ceea ce credem noi că toți acești români ar trebui să facă, este de a-și păstra cu sînțenie limba și datinile române, oricare ar fi soarta ce viitorul le păstrează” [s.n.] – *Ibidem*, p.395-396; v.M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.35.

11. D.Bolintineanu, *op.cit.*, p.333. M.D. Peyfuss notează că era „pentru prima dată când reprezentantul unei Puteri europene ar fi manifestat interes față de aromâni”. – M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.34.

12. D.Bolintineanu, *op.cit.*, p.333. Opinia lui M.D. Peyfuss [*op.cit.*, p.34, n.83], după care Bolintineanu i-ar fi făcut această sugestie, nu pare a avea suport documentar.

13. M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.34.

14. D.Bolintineanu, *op.cit.*, p.332-333; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.34.

15. V.Papacostea, *Însemnările*, p.40.

16. S.Diamandi, *op.cit.*, p.16; cf. Constantin C. GIURESCU, *Viața și opera lui Cuza-Vodă* [1970], Chișinău, Universitas, 1994, p.433-434.

datează prima intervenție oficială a autorităților române pe lângă Guvernul Otoman prin vocea lui Costache Negri¹⁷ dar „Miniștrii otomani nu au gustat această idee, deși era foarte favorabilă intereselor comune.”¹⁸ La rândul său D.Bolintineanu și-a publicat în 1863 notele sale de călătorie în Macedonia care au stârnit un larg interes¹⁹.

În această efervescentă națională, lua naștere la București în 1860 Comitetul Macedo-Român²⁰. Membrii săi fondatori²¹ au fost: Dimitrie Cosacovici²², D. Bolintineanu, Iordache Goga (din Vlaho-Clisura), poetul Mihail Niculescu (din Târnova), Zisu Sideri (din Sar), Toma Tricopol (din Crușova). În 1863 Comitetul a cooptat și oameni politici români printre care: C. Tell, C.Bolliac, C.A. Rosetti, Ceaur Aslan²³, Dimitrie Brătianu, I. Ghica, M.Kogălniceanu, V.A. Urechia²⁴. Comitetul a îngrijit de publicarea de articole despre aromâni în „Buciumul”, „Românul” și „Dâmbovița” și a redactat un manifest *Către frații români din Epir, Macedonia, Tesalia și Albania* publicat pe foi volante în limbile română și greacă și răspândit în 1863 în Imperiul Otoman²⁵ în care se arăta aromânilor că: „Voi [...] fraților din Dacia lui Aurelian, voi ați rămas într-o poziție critică și sunteți amenințați din zi în zi a vă contopi cu celelalte naționalități” căci „voi fraților în biserică aveți limbă streină, în afacerile voastre vă serviți cu scriere străină, în public

17. S.Țovaru, *op.cit.*, p.17; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.35. C. Negri „totdeauna a avut fericita și meritoasa idee de a face ceva pentru acești români macedoneni” – T.Capidan, *Aromânii*, p.81. El a preluat asupra sa cheltuielile pentru tipărirea celei dintâi gramatici aromâne – *Bibliografia românească modernă (1831-1918)*, vol.I: (A-C), coord.gen. Gabriel Ștrempel, [București:] Edit. Științifică și Enciclopedică / Societatea de Științe Filologice din R.S. România, 1984, p.397, nr.7223 – datorate lui Mihail Boiagi. – V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.115-116.

18. D.Bolintineanu, *op.cit.*, p.380.

19. Detalii asupra acestei ediții în *Bibliografia*, p.405, nr.7371. Deși se îndoiește de călătoria lui Bolintineanu în Macedonia – T.Vârgolici, *loc.cit.*, p.611-612 – filologul Theodor Capidan nota că „fără călătoriile lui Bolintineanu [macedo-români] ar fi rămas multă vreme necunoscuți. Bolintineanu a fost acela care, chiar atunci când a exagerat, s-a silit să-i înfățișeze marelui public din țară într-o iconă cât mai simpatcă. Și încercarea lui n-a rămas zadarnică.” – T.Capidan, *Aromânii*, p.41; T.Vârgolici, *loc.cit.*, p.612.

20. T.Capidan, *Aromânii*, p.41-42; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.35-36.

21. S.Diamandi, *op.cit.*, p.278; V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.114-115.

22. Originar din Meșova (comună din Pind), el s-a stabilit în Țara Românească și din 1859 a început publicarea de articole despre aromâni în gazeta „Dâmbovița” editată de D.Bolintineanu. Lui pare să-i fi aparținut inițiativa creării Comitetului. El a fost, alături de Ioan Caragiani, invitat să facă parte din Societatea Academică Română. Despre viața sa a se vedea: C[onstantin] C. COSMESCU, *Dimitrie Cosacovici și aromânismul*, București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl” S-sor Ion St. Rasidescu, 1903, 57 p. [extras din: „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare”, s.II, t.XXV, 1903, p.285-340].

23. V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.115.

24. S.Diamandi, *op.cit.*, p.278.

25. A fost publicat integral în „Buciumul”, nr.3, 1863, p.10 și reprodus de Theodor T.BURADA, *Cercetări despre școalele Romanesci din Turcia*, [București:] Tip. „Românulu” Vintilă C.A. Rosetti, 1890, p.10-13 și fragmentar în: *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, coord. Prof.univ.dr. Stelian BREZEANU, dr. Gheorghe ZBUCHEA, București: Arhivele Naționale ale României, 1999, doc.48, p.153-155.

vorbiți limbă străină și limba voastră cea maternă ați aruncat-o în fundul unghiului ca cum v'ar fi rușine cu dânsa. O păstrați numai pentru femei și copii." De aceea „Comitetul Macedo-Român din București a luat însărcinarea a dirija introducerea limbei naționale în toate orașele și târgurile românești [...]” și „Cere [...] concursul vostru al tuturor după mijloacele fiecăruia, invitându-vă să formați și voi comitete în strânse legături cu comitetul central din București să lucreze în comun pentru realizarea scopului național.”²⁶ Comitetul a finanțat și publicarea în 1862 a unei gramatici macedo-române scrisă de I.C. Massimu (după M. Boiagi)²⁷ pe care autorul a dedicat-o lui Anastasie Panu, fost caimacam al Moldovei. În scrisoarea de mulțumire adresată Comitetului, A.Panu realizează o schiță a unui program pentru mișcarea de deșteptare națională a aromânilor care includea: aducerea unor tineri aromâni la studii în România, utilizarea unor sume din fondurile mănăstirilor închinat pentru finanțarea mișcării naționale românești în Tesalia, Macedonia, Epir și alte zone ale Imperiului Otoman, fondarea unei arhiepiscopii autocefale la Ohrid și intervenția guvernului princiar pe lângă Poartă în folosul aromânilor²⁸. Acestui program vor încerca factorii politici de la București să-i dea curs pe tot parcursul epocii moderne.

Politica școlară promovată de Statul Român în Țară și străinătate va avea la bază legislația de organizare a învățământului adoptată în 1864 în timpul guvernului condus de M.Kogălniceanu prin care se punea instrucțiunea primară la temelie Statului stabilindu-se principiul obligativității și gratuității învățământului elementar, autoritățile fiind obligate să înființeze și să întrețină câte o școală primară în fiecare comună²⁹. Această lege a deschis o nouă etapă, decisivă, în dezvoltarea școlilor românești și pe baza ei se va acționa și în direcția propășirii învățământului românesc din Imperiul Otoman. Rolul principal în acțiunea de întemeiere de școli românești în Balcani îl vor deține, într-o primă etapă, absolvenții Institutului Macedo-Român din București³⁰ înființat prin grija factorilor politi-

26. Comitetul a adresat un memoriu și lui Napoleon al III-lea (1852-1870) ca să intervină pe lângă sultan pentru reactualizarea vechilor privilegii ale aromânilor, dar acest demers a rămas fără rezultat. – Victor PAPACOSTEA, *Memoriul macedo-românilor către Napoleon. Un proiect de autonomie românească în Peninsula*, în „Revista Macedo-Română”, vol.III, nr.1-2, p.23-55; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.37.

27. Cf. *Bibliografia*, p.397, nr.7224; V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.115-116.

28. M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.36; cf. S.Țovaru, *op.cit.*, p.18, n.2.

29. *Ibid.*, p.21, n.1; Dan BERINDEI, *Dezvoltarea culturală în perioada 1848-1878: Învățământul*, în *Istoria românilor*, vol.VII, partea 1: *Constituirea României moderne*, coord. Acad. Dan BERINDEI, București: Edit. Enciclopedică, 2003, p. 819. Cu detalii asupra adoptării și conținutului legii: Constantin C. Giurescu, *op.cit.*, p.426-431.

30. Despre această unică instituție în anele învățământului au scris între alții: T.Burada, *op.cit.*; Mihail Virgiliu CORDESCU, *Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turcucaia din Bulgaria și al seminariilor de limbă română din Lipsca, Viena și Berlin*, București: Tip. Curții Regale „Carol Göbl Fiii”, 1906; S.Țovaru, *op.cit.*; V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p. 117-119; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.38-40; Emil ȚIRCOMNICU, *România și Balcanii. Spațiu geopolitic. Minorități sud-dunărene*, în vol. *Ethnologica*, [București:] Paideia (col. Științe sociale), [2002], p.254-255. Un studiu special i-a fost dedicat de către I.I. VELICU, *Institutul de la Sfinții Apostoli și începutul mișcării de redeșteptare a românilor macedo-*

ci din România și a călugărului aromân Averchie. Contribuția acestuia din urmă la deșteptarea sentimentului național românesc printre aromâni a fost evidentă chiar pentru contemporani³¹.

Pe numele său de mirean Anastasie, Averchie s-a născut la Avdela, în munții Pindului, ca al treilea fiu al celnicului Iani Iaciu Buda, muhtar [primar] în sat³². Data nașterii sale este controversată fiind plasată între 1806-1808³³. Învață carte la școala din sat³⁴, dar murindu-i părinții, rămâne în grija unei surori mai mari de la care fuge la 14 ani pentru a se călugări la Muntele Athos unde va ajunge în fruntea chinoviei de la mănăstirea Sf. Pavel și apoi egumen al mănăstirii Iviru. Prin 1849-1850, face cunoștință cu C.Tell, aflat în surghiun în drum spre Chios, pe care-l găzduiește în chilia sa³⁵. În 1861 soborul mănăstirii îl trimite la București pentru a îngriji de averea mănăstirii închinată Radu Vodă³⁶. Odată ajuns în capitala românească, Averchie reușește să rezolve problemele mănăstirii iar prin mijlocirea lui C.Tell câștigă un proces în care fusese implicată mănăstirea. Călătoria peste Dunăre trezește la Averchie sentimentul apartenenței aromânilor la poporul român³⁷. Prin intermediul lui C.Tell face cunoștință cu Cezar Bolliac, D.Bolintineanu, C.A. Rosetti, I.C. Brătianu, preotul Scarlat Vârnab,

---

neni, în „Revista Istorică Română”, București, an XI-XII, 1941-1942, p.272-286. Doar o mică parte din documentele aflate la Arhivele Naționale din București în fondul Ministerului Instrucțiunii Publice au fost date publicității: Victor PAPACOSTEA, *Documente aromânești dintre 1868 și 1870*, în „Revista Aromânească”, vol.1, 1929, nr.1, p.81-87, nr.2, p.169-177; Tudor MATEESCU (ed.), *Documente privind istoria Dobrogei (1830-1877)*, București: Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.S.R., 1975, doc.257-258, p.276-279. Despre Averchie au publicat materiale și informații: V.Papacostea, *Însemnările*, p.38-55 și S.Diamandi, *op.cit.*, p.301-320 iar dintre absolvenții institutului memorii a publicat doar Gușu PAPACOSTEA-GOGA, *În zilele redeșteptării macedo-române. Memorii, acte și corespondență*, [București:] Edit. Casa Școalelor, 1927.

31. La 16 Februarie 1869 preotul Basili din Târnova scria Ministerului Instrucțiunii din România: „până acum eram cherduți ca învețamu carte la altu limba și lăsam pre a noastră ca nu sciamu nu ne dziseră, tră [de] lăvdare [laudă] este patriotlu nostru arhimandritu Averchie ce făcu ahtare [atare] bun lucru tră [pentru] noi.” – Arhivele Naționale ale României, București: Fond Ministerul Instrucțiunii Publice [înfr: M.I.P.], d.454/1869, f.5.

32. T.Burada, *op.cit.*, p.41-42; S.Diamandi, *op.cit.*, p.303; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.39.

33. Unii autori înclină pentru 1806 – S.Diamandi, *op.cit.*, p.303 – dar nepotul său, Ioan Șomu Tomescu indică anul 1808 – V.Papacostea, *Însemnările*, p.39, 42. Anul 1818 indicat de T.Burada, *op.cit.*, p.15-16 pare să fie o greșeală de tipar – cf. și M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.39.

34. S.Diamandi, *op.cit.*, p.303 care scrie că aceasta era „singura școală care funcționa pe vremea aceea în Macedonia”, ceea ce este o exagerare.

35. *Ibid.*, p.306; V. Papacostea, *Însemnările*, p. 43-47; S.Țovaru, *op.cit.*, p.22.

36. *Ibid.* G. Papacostea-Goga, [op.cit., p.15] notează că scopul acestei deplasări a lui Averchie în România ar fi fost determinat de amenințarea care trona asupra mănăstirilor închinată datorită proiectului legii secularizării bunurilor bisericești. Averchie a fost îndemnat să intervină, ca aromân, pe lângă Guvernul de la București în favoarea așezământului. Există și opinia după care trimiterea sa la București s-ar fi datorat necesității îngrijirii mănăstirii care, sub administrarea bătrânului arhimandrit Gheorghe Boga, ajunsese în pragul falimentului. – S.Diamandi, *op.cit.*, p.308-309.

37. În 1862 asistă la o paradă militară pe platoul Cotrocenilor când domnitorul A.I. Cuza a trecut în revistă trupele unite ale celor două Principate. Entuziasmat, ar fi exclamat: „Și io hiu [sunt] armân!” – V.Papacostea, *Însemnările*, p.45; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.39; E.Țircomnicu, *loc.cit.*, p.254.

arhiereul Scriban și D. Cosacovici³⁸ și participă la ședințele Comitetului Macedo-Român împărțind vederile acestuia³⁹. Activitatea lui Averchie, contactele sale cu fruntașii politici ai Principatelor nu prevesteau nimic bun pentru călugării greci. Egumenii greci ai mănăstirilor Șerban Vodă, Mihai Vodă, Hotari, Radu Vodă, Sărindari au scris soborului mănăstirii Ivir că Averchie s-a unit cu românii pentru secularizarea averii mănăstirilor închinată⁴⁰. Ca urmare a acestor demersuri, Averchie este chemat să revină la Ivir "spre a fi trimis la Moreea" aducându-i-se chiar mulțumiri pentru serviciile sale. Încrezător, Averchie revine la mănăstirea sa la sfârșitul lui August 1862 dar în urma unor altercații cu călugării greci – care erau să-l coste viața⁴¹ - părăsește „plin de scârbă Sfântul Munte” și revine la Avdela iar ulterior se stabilește la o soră a sa, la Târnova.

Aici îl îndeamnă pe nepotul său, Ioan Șomu Tomescu, care tocmai absolvise Gimnaziul grec din Larisa să plece la București, având asupra sa și scrisori de recomandare pentru Christian Tell și Zisu Sideri, fiind „unul dintre primii macedoneni care vine în Țară să învețe carte românească”⁴². La intervenția lui V.A. Urechiă, tânărul macedo-român este acceptat ca intern la Seminarul Central de la Mănăstirea Văcărești⁴³ și se arată a fi un elev silitor. În Iunie 1865, cu ocazia festivității de sfârșit de an, i se decernează premiul I de către însuși ministrul Instrucțiunii. La ceremonie a participat și Averchie⁴⁴ care va solicita ulterior ministerului să aprobe aducerea și altor copii aromâni pentru a învăța carte în România spre a fi trimiși în Macedonia să înființeze școli românești⁴⁵.

Cu sprijinul Comitetului Macedo-Român propunerea este discutată în Consiliul Permanent al Instrucțiunii Publice. La 16 Iulie 1865, printr-un proces verbal semnat de A.T. Laurian, D.P. Vioreanu, V. Turnescu și Bacaloglu⁴⁶ și în care se arată că „formarea de juni macedoneni cari s-ar destina a face pre învățători la Românii din Pindu, Tesalia, Macedonia și alte părți ale Turciei europene, e pen-

38. S.Diamandi, *op.cit.*, p.309.

39. El declara membrilor Comitetului: „Ghine bănați [trăiți] voi că aveți carte tu [în] limba noastră cum au toate melețiile [națiile] aveți limba îndreaptă; aveți sculi [școli] și biseriți tu [în] limba armânească ma [dar] noi tu [în] loclu a nostru, o avem limba fără carte nu putem să zburăm [vorbim] ca voi că n-avem carte; tu [în] sculiile [școlile] a noastre nu învățăm armânește și limba noastră cu trețerea cherolui [timpului] va o cherdem” – V. Papacostea, *Memoriile*, p.49, traducere în română la S.Diamandi, *op.cit.*, p.310, n.1.

40. V.Papacostea, *Însemnările*, p.50.

41. După „descrierea intrucâtva amănunțită dar cu multe înfloriri de stil” a nepotului său, Ioan Șomu Tomescu, rezultă că odată sosit la mănăstire au avut loc la începutul lunii Septembrie 1862 aprinse discuții între el și călugării greci care l-au învinuit că s-a făcut unealtă în mâna românilor pentru secularizarea averilor mănăstirești [S.Diamandi, *op.cit.*, p.311; V.Papacostea, *Însemnările*, p.51-52]. Discuțiile au fost violente și unul dintre călugării greci a încercat să-l asvârle pe fereastră, fiind salvat în ultimul moment de servitorul său, Paisie [*Ibid.*, p.45].

42. S.Diamandi, *op.cit.*, p.312; cf. V.Papacostea, *Însemnările*, p.52.

43. S.Diamandi, *op.cit.*, p.312.

44. *Ibidem*, p.313.

45. V.Papacostea, *Însemnările*, p.53.

46. Idem, *Documente*, p.82; *Românii*, doc.51, p.157.

tru noi, Românii din Principate, nu numai o datorie de consângenitate ci și un interes vital pentru viitorul națiunii noastre”⁴⁷, hotărăște întemeierea Institutului Macedo-Român din București. Cu această ocazie erau destinați din bugetul pe 1865 al ministerului 20.000 lei pentru deschiderea unui internat la o mănăstire din București, 4.000 erau dați lui Averchie pentru a aduce până în Septembrie 1865 10 tineri pideni între 12 și 14 ani cărora urma să li se pună la dispoziție suma de 9.900 lei (990 lei/elev) spre a-i pregăti pe aceștia pentru a putea urma școli românești. Ca director a fost numit arhimandritul Averchie, internatul fiind pus sub direcția de studii a lui I.C. Massim⁴⁸, om cu o bună pregătire clasică (colaborator al lui A.T. Laurian la primul *Dicționar al Limbii Române*) și care va deveni elementul de permanență, de autoritate și de răspundere în Institut⁴⁹.

Ca urmare a deciziei ministeriale, în August 1865 Averchie pleacă în Macedonia pentru a aduce elevi la școală. La început sarcina sa a fost dificilă căci locuitorii satelor aromâne se opuneau trimerii feciorilor lor pentru a învăța carte fie datorită propagandei grecești, fie sub motivul că, odată ajunși la București, aceștia nu se vor mai întoarce lăsând „hoara screptuită [satul pustii] și laile [biete] fete nimăritate”⁵⁰. Cu toate greutățile întâmpinate, Averchie informa din Avdela la 15 Septembrie 1865 forurile din Țară că a trimis cu chirigii prima serie de 10 copii⁵¹ el urmând să revină o lună mai târziu⁵². După mențiunile timpului acești primi elevi aromână au făcut senzație în Capitală: presa a scris despre ei iar domnitorul A.I. Cuza i-a primit în audiență⁵³.

În 1866 Ioan Caragiani, profesor la Liceul din Iași, urma să efectueze o călătorie în Macedonia pentru a aduce 20 de tineri care urmau a se întoarce la terminarea studiilor pe meleagurile natale⁵⁴. Averchie revine în Turcia în 1867 aducând de astă dată feciori nu numai din Pind ci și din alte regiuni⁵⁵. În gene-

47. V.Papacostea, *Documente*, p.82-83; v.și M.I.P., d.525/1865, f.1 și 35.

48. G. Papacostea-Goga, *op.cit.*, p.17; S.Țovaru, *op.cit.*, p.22.

49. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.276. În notificarea trimisă de minister lui I.C. Massim i se arăta că trebuia să aibă în vedere ca tinerii aromâni „să învețe cu limba română științele hotărâte prin gimnazii și licee și mai ales să[-i] învețe a iubi România și a o face apoi iubită între concetățenii lor” [*ibidem*, p.274].

50. S.Diamandi, *op.cit.*, p.315.

51. V.Papacostea, *loc.cit.*, p.53, n.2. Aceștia erau originari din: Avdela (Gheorghe Dautti, Toli G.Tulliu, Demetru Papinian, Bușiu M.Savuli, Demetru Papaichim), Selia-Veria (Demetru G.Badralexi, Gușu Papacostea, Nicolae Popilian) și Perivole (Domenic Goma, Apostol Misiu Teodorian) – *ibidem*, p.54; E.Țircomnicu, *loc.cit.*, p.255; cf. V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.117.

52. S.Diamandi, *op.cit.*, p.316.

53. G.Papacostea-Goga, *op.cit.*, p.17; I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.274.

54. Planul prevedea aducerea a câte doi copii din Seru, Salonic și Vlaholivadi, Samarina și Muscio și câte unul din Bitolia, Crușova, Moscopole, Ohrida, Neveasca, Gramostea, Vlaho-Clisura, Blața, Breaza, Aspropotam, Lacea și un fârșerot – M.I.P., d.975/1866, f.3.

55. Aceștia erau din Avdela (Ioan G. Gulioti, Constantin Cairetti, Demetru Abelian, Constantinescu, Apostol Theodor, Tulliu Caragiani), Perivole (George Perdichi, Demetru Șumba), Blața (Andrei Bagav), Vlaho-Clisura (frații Fesa), Neveasta (Constantin Ionescu-Chirana, Sergiu Dumitrescu), Ohrida (Filip Apostolescu) și Magarova (D.Nicolescu) – T.Burada, *op.cit.*, p.16; V.Papacostea, *Însemnările*, p.51-55; E.Țircomnicu, *loc.cit.*, p.255; cf. V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.118.

ral sunt acceptate două serii de elevi⁵⁶ dar, după cum rezultă din actele păstrate, mulți elevi au venit sau au fost aduși individual⁵⁷. Numărul solicitanților va lua proporții, determinând ministerul să fixeze numărul locurilor disponibile și să ia în 1868 hotărârea de a recruta din doi în doi ani câte 15-20 de copii din Macedonia⁵⁸, ceea ce nu s-a mai putut realiza deoarece școala a fost închisă trei ani mai târziu. În perioada cât a funcționat această școală peste 40 de tineri aromâni i-au trecut pragul⁵⁹.

Institutul Macedo-Român – cum era oficial numit în actele ministerului – funcționa în mănăstirea Sfinții Apostoli din București (de aici și numele de „Școala de la Sfinții Apostoli” cum mai e cunoscut). În cadrul acestei școli, organizată după un program deosebit de al școlilor Statului⁶⁰ domnea o atmosferă misionară pentru care erau pregătiți elevii⁶¹, înțelegerea lor revenind în totalitate Statului Român. Pentru a vedea care era situația celor ce trebuiau să urmeze aceste cursuri, ministerul l-a însărcinat pe Ioan Caragiani⁶² să-i supună pe viitorii elevi abia sosiți din Macedonia unui control asupra pregătirii lor și să întocmească un referat spre a se ști pe ce se poate conta ca pregătire a lor. S-a constatat că, în timp ce unii tineri aveau ceva cunoștințe de curs secundar, cu gramatică și sintaxă greacă, cu ceva franceză, etc., alții posedau doar cunoștințe de curs primar. Caragiani sublinia în raportul său și influența desnaționalizatoare pe care grecii o exercitau asupra aromânilor în privința limbii, notând, între altele: „La examenul făcut [...] junii macedoromâni siliți în școale de către profesorii greci a nu vorbi, nici a gândi românește au fost examinați în limba greacă modernă, neputându-se servi de limba română, neștiind termenii tehnici românește”⁶³. Au fost selectați „cei mai naționaliști și mai buni profesori din București”⁶⁴ între care s-au aflat: I.C. Massim, Ion Angelescu, Anghel Demetrescu, Ștefan Popescu, Gheorghe Ghimbășianu, Alexandru Săvulescu, Demetru Cerchez, Grigore Columbeanu, Constantin Codrescu, Ștefan Protopo-

56. G.Papacostea-Goga, *op.cit.*, p.17, n.1.

57. În Iunie 1866 erau 19 elevi iar în August același an numărul lor sporise la 24 – M.I.P., d.546/1866, f.78 și132; M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.39. După a doua călătorie a lui Averchie în 1867 numărul elevilor era de 40 – *Ibidem*, p.39-40.

58. În 1868 au fost aduși încă 8 copii noi – M.I.P., d.560/1868, f.226.

59. Ion ARGINTEANU, *Istoria românilor macedoneni din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre*, București: L'Indépendance Roumaine, 1904, p.285; S.Diamandi, *op.cit.*, p.316-317.

60. I.Arginteanu, *op.cit.*, p.285.

61. S.Diamandi, *op.cit.*, p.398.

62. Caragiani era aromân. A studiat la Universitatea din Atena și s-a stabilit la Iași unde a devenit un cunoscut profesor de limbă greacă și un promotor activ al junimismului. În 1866 a fost numit printre membrii Societății Literare Române (viitoarea Academie) unde – împreună cu D.Cosacovici – reprezenta elementul românesc din sudul Dunării – Pericle PAPAĞAGI, *Viața lui Ioan Caragiani*, Ia: Ioan CARAGIANI, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, vol.I, București: Cultura Națională, 1929, p.IV-VI; v.și Dorina N. RUSU, *Istoria Academiei Române. Repere cronologice*, București: Edit. Academiei Române, 1992, p.9 și 18.

63. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.274.

64. I.Arginteanu, *op.cit.*, p.285.

pescu, Ion Stinghie, N.Becescu-Mirodotu, Ioan Ilarianu (maestru de muzică), Constantin Șirianu (instructor militar), Haralambie Granda⁶⁵. Au fost și cazuri când unii dintre profesori (I.C. Massim, Ilie [!]) Angelescu, Ștefan Popescu [!]) au predat temporar lecții gratuit⁶⁶. Începutul a fost dificil. Întrucât predarea se realiza în româna literară a fost necesar ca I.C. Massim să lucreze câte 10 ceasuri zilnic cu tinerii aduși de Averchie⁶⁷, efort care a dat roade în scurt timp elevii reușind a folosi curent limba română literară.

Având în vedere caracterul particular al școlii, disciplina era foarte riguroasă. În 1868 este întocmit și un *Regulament disciplinarii pentru Școala Macedo-română din Capitală* în 8 secțiuni cuprinzând obligațiile elevilor și modul de funcționare a școlii⁶⁸ care fixa durata orelor de studiu între orele 8-11 dimineața și 2-4 după amiaza⁶⁹. Moralitatea – trăsătură esențială a vieții aromânești⁷⁰ – era în primul rând vizată, Averchie însuși străduindu-se să evite tot ceea ce ar fi dăunat elevilor sub acest aspect⁷¹. Pe această bază erau acceptate și cererile de admitere în institut urmărindu-se ca elevii să fie aleși din familii ale căror legături sociale să poată contribui la realizarea scopului urmărit adică să provină „din orașe și comune românești și [să fie] aleși din sânul familiilor care au influență și autoritate, să fie copii de familie cunoscute la noi, astfel încât după întoarcerea în patrie să fie primiți și ascultați”⁷². Se încerca a se opera o selecție a elevilor în rândul elitei macedo-române și drept urmare era necesar ca elevii să fie nu numai dotați superior ca intelect dar să fie și de o „moralitate perfectă”⁷³. Obiectele de studiu erau limbile română și franceză, istoria, matematicile, geografia, desenul, muzica⁷⁴ adică acele materii indispensabile unor misionari ai românismu-

65. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.276. Originar dintr-o familie aromână, Grigore H.Grandea a fost unul dintre primii poeți care au scris despre aromâni – Georgeta ANTONESCU, *Grigore Haralambie GRANDA*, în *Dicționarul scriitorilor români: D-L*, coord. Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sassu, București: Edit. Fundației Culturale Române, 1998, p.440-442 – și care a redactat primul ziar aromân din România, „Albina Pindului” – Georgeta RĂDUICĂ, Nicolin RĂDUICĂ, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*, București: Edit. Științifică, 1995, p.315, nr.4937.

66. M.I.P., d.525/1865, f.181 și 186.

67. G.Papacostea-Goga, *op.cit.*, p.17-18; V.Papacostea, *Memoriul*, p.23.

68. M.I.P., d.560/1868, f.301-304.

69. *Ibidem*, f.301.

70. Într-un raport către Minister Averchie scria că: „populațiunile române din Macedonia sunt deprinse în curată simplitate naturală și castitatea moravurilor unei vieți patriarhale. Pentru dânsii moralitatea este mai scumpă, decât religia chiar. Pentru aceasta eu [...] cred [...] că persoanele ce le vom pregăti și trimite în acele părți, să se bucure de o perfectă moralitate și încă acele persoane să facă parte din însăși familiile lor” – I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.277.

71. Averchie a intervenit pe lângă poliție prin care să se interzică categoric „îmbăierea fără costum de baie în Dâmbovița, care curgea pe sub ferestrele mănăstirii” – *Ibidem*, p.277; v.și M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.37.

72. Apud I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.277.

73. *Ibidem*, p.278. Averchie a exagerat mult în această privință și această prost înțelesă rigurozitate avea să fie una din cauzele nemulțumirilor elevilor din institut (cel puțin în aparență) cum se va vedea în cele ce urmează.

74. I.Arginteanu, *op.cit.*, p.285.

lui cum erau considerați acești elevi. Funcționau două secții de studii: un curs primar și unul secundar. Unii elevi cu rezultate bune și care și-au însușit mulțumitor româna literară au fost acceptați, încă înainte de desființarea școlii, la început ca auditori iar mai apoi ca elevi la unii licee bucureștene (de pildă Sf.Sava)⁷⁵. Întrucât, după cum aprecia Averchie, „misiunea acestei școli este de a face pe unii dintre elevi profesori în pământul natal iar pe alții preoți”, el va cere la 2 Ianuarie 1868 hirotonirea a 5 elevi⁷⁶, cerere respinsă de Mitropolia Ungro-Vlahiei fără ca forul ecleziastic suprem al României să indice motivele unei atari decizii⁷⁷. Caracterul particular al școlii, acela de a pregăti pe viitorii propagatori ai ideii naționale românești în Balcani este pus în lumină și de altă decizie. Atât conducerea școlii, cât și factorii de răspundere din Ministerul Instrucțiunii susțin pe elevi să meargă acasă în perioada vacanței de vară⁷⁸, ministerul îngrijindu-se de cheltuielile călătoriei și acordând burse copiilor și p perioada cât ei rămâneau în localitățile natale. Scopul acestei acțiuni era cât se poate de clar și exprimat ca atare de Averchie la 17 August 1868 „căci junii acești mergând acasă vor face impresiune între confracții noștri cât și între inamicii noștri”⁷⁹.

Internatul de la Sfinții Apostoli a trecut și prin perioade critice datorită fricțiunilor apărute între Averchie și elevi⁸⁰. Mai mulți dintre aceștia au început să aibă conflicte cu Averchie reclamându-i la minister. Au fost păreri după care reclamațiile s-ar fi datorat faptului că elevii ar fi fost ținuți numai în posturi și teroare⁸¹. În 1868 un număr de 21 de elevi solicitau înlocuirea lui Averchie „pentru că juni de familie însemnate din Macedonia veniți într-adinsu pentru a-și studia limba și de la care se speră mult pentru scopul național încă și recomandați de la onoratul Guvern nu îi primește pe când din contra feciori de greci nevârștnici și necompetenți de la care ia bani îi primește cu cea mai mare mulțumire”⁸². Drept represalii Averchie elimină pe recalcitranți din institut și copiii sunt nevoiți a vagabonda pe străzile Bucureștiului. Autoritățile sunt sesizate că „părinții acestor elevi s-au încredințat înaltului Guvern Român după căldurosul apel al Comitetului

75. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.275.

76. M.I.P., d.560/1868, f.2. Era vorba de: Apostol Tacit, Apostol T.Mișiu, M.Popescu, Demetru Popescu, G.Goma.

77. *Ibidem*, f.4.

78. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.278.

79. M.I.P., d.560/1868, f.105.

80. Amintirea unei astfel de perioade critice a rămas în memoria multora dintre elevii școlii de vreme ce, chiar în 1901, unul dintre ei, Dimitrie Nicolescu – ajuns între timp institutor-director al școlii române din Târnova – nota că institutul fusese încredințat „pe mâinile unui călugăr Averchie, un exploatator și un mincinos care, din cauza abuzurilor comise de el a dat de râpă instituțiunea” – M.I.P., d.373/1902, I, f.210. Iar alți autori îl prezintă pe Averchie ca „stăpânit de vițelul banului și al desfrâului” – C.I. Cosmescu, *loc.cit.*, p.328.

81. S.Diamandi, *op.cit.*, p.317.

82. M.I.P., d.560/1868, f.216. Probabil prin „feciori de greci” elevii înțelegeau odraslele grecomanilor. „Sub denumirea de grecomani se înțeleg toți acei străini care, deși nu sunt greci, fiind însă crescuți în sentimente grecești, sunt partizani înfocați ai lor” – M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.14, n.2; cf. N[icolae] BATZARIA, *România văzută de departe*, București: Edit. Viața Românească S.A., f.a., p.67.

Macedo-Român iar nu călugărului Averchie care, după cum este știut nu se bucură de nici uă stimă chiar în comuna în care s-a născut⁸³ și, la intervenția ministerului, este Averchie este nevoit a-i reprimi⁸⁴. Chiar un grup de profesori ai instituției – între care Aaron Florian – solicitau, spre a se pune capăt desordinilor, înlocuirea lui Averchie din funcția de director și excluderea din internat a elevilor turbulenți⁸⁵. Situația fiind critică, Consiliul Permanent al Instrucțiunii Publice destituie în Septembrie 1868 pe Averchie din funcția de director numind în loc pe profesorul Florescu⁸⁶ care ia măsuri pentru reorganizarea instituției⁸⁷. Șase luni mai târziu, Alexandru Crețescu solicită domnitorului la 13 Februarie 1869 reprimirea lui Averchie, cerere aprobată de Carol I⁸⁸. La vremea aceea se vehicula chiar ideea creării unui comitet de bărbați care să se ocupe de școală pentru a limita abuzurile și arbitrarul⁸⁹.

Cu toate acestea Institutul Macedo-Român de la mănăstirea Sf.Apostoli și-a îndeplinit misiunea. „În alegerea elevilor – nota unul din biografii săi⁹⁰ - Averchie a avut mână norocoasă. Cu toții au devenit stegarii românismului în Peninsula Balcanică. Ei au aprins făclia conștiinței naționale prin munții Pindului și văile Macedoniei. Luptători neînfricați ai cauzei românești au stat neclintii la datorie o viață întreagă înfruntând cu bărbăție uraganul patimilor, răscolit de vârtoarea luptei naționale. Revine școlii de al Sfinții Apostoli meritul cel mai mare de a fi știut să pregătească suflaște pentru misunea lor istorică pe acești modești luptători ai cauzei naționale” românești. Unul dintre absolvenții scria în memoriile sale: „Cu cultura primită în această școală fără recreații și cu sufletul înălțat mai ales de latinătate astfel am plecat spre țara de unde venisem ca să ducem și altora lumină românească”⁹¹. Absolvenții săi au desfășurat o bogată activitate. Cei mai mulți au devenit institutori, fondând școli - Dimitrie Badralexi (Călive, 1870), Constantin Chirana (Neveasta, 1875, Hrupiște, 1880), George Perdicchi (Perivole, 1871), D. Nicolescu (Perlepe, 1878), N.Popilian (Bitolia, 1878), Gușu Papacostea-Goga (Moloviște, 1880), Dem. Abeleanu (Magarova, 1880), Dumitru

83. M.I.P., d.560/1868, f.248. Documentul face aluzie la călugărirea lui Averchie. Aromânii, deși buni creștini, detestă a avea călugări în familie (mai ales fărșiroții), aceasta fiind o mare rușine asupra neamului respectiv (însuși Averchie a fost admonestat de rudele sale la auzul veștii că s-a călugărit, după cum mărturisea Ioan Șomu Tomescu). Despre fărșiroți se știa că: „Blestemul cel mai mare la ei este: preftu [preot] s-mi ti ved, călugăr cu căciulă laie [neagră] si ti ved” – I.Caragiani, *op.cit.*, p.11.

84. M.I.P., d.560/1868, f.249.

85. *Ibidem*, f.215.

86. M.I.P., d.148/1869, f.31. După alte opinii Averchie ar fi fost cel care s-ar fi retras (temporar) din funcție – S.Diamandi, *op.cit.*, p.317.

87. M.I.P., d.148/1869, f.27.

88. *Ibidem*, f.31-32.

89. *Ibidem*, f.189. Se pare că desordinile n-au fost străine consulatului grec din București care a încercat astfel să determine închiderea școlii. Un exemplu îl constituie fuga lui elevului Nicolae Demetru din internat cu un pașaport eliberat de consulul general al Greciei – M.I.P., d.148/1869, f.345 – deși acești tineri nu proveneau din Statul Grec, ci de pe teritoriul otoman.

90. S.Diamandi, *op.cit.*, p.316.

91. G.Papacostea-Goga, *op.cit.*, p.17-18.

Șumba (Grebenă și Băiasa)⁹² – sau continuând activitatea începută de alții: Gheorghe Dautti la Avdela, Tulliu Tacit la Vlaho-Clisura, Dem. Badralexi la Veria, Selia și Xirolivad, etc. Unii dintre absolvenți au predat la Liceul Român din Bitolia – Andrei Bagav (1881-1883), Constantin Cairetti (1881-1883), Gheorghe Dautti (1886-1890)⁹³. Un absolvent cu o activitate foarte intensă a fost Demetrie Abeleanu (1857-1933) care a lucrat ca institutor la școlile din Crușova (1878, 1883), Magarova (1880), Avdela (1881-1882), Vlaho-Clisura (1885-1887), ca profesor la Gimnaziul din Ianina (1887-1889), emigrând ulterior în România unde a fost revizor școlar al județelor Vlașca și Durostor și publicând câteva cărți destinate învățământului românesc din Țară și Imperiul Otoman⁹⁴. Unul dintre elevi, Dumitru Șumba, a plătit cu viața atașamentul său pentru românism fiind asasinat de grecomanii în 1905 la Ianina⁹⁵.

Acest lăcaș de învățământ – „poate unica școală misionară, de prea scurtă durată, ce a înfăptuit-o Statul Român”⁹⁶ – a fost desființat în 1871⁹⁷, elevii săi fiind repartizați la liceele Sf.Sava și Matei Basarab din București⁹⁸ pentru a urma cursurile după programa Statului⁹⁹.

Pentru a facilita acțiunea de răspândire a învățământului românesc în Balcani, ministerul a acordat subvenții absolvenților pentru înființarea de școli dar după desființarea institutului Guvernul Român a solicitat ca institutorii să fie plătiți de autoritățile locale ceea ce practic nu s-a întâmplat. În 1872 ministerul a rugat patru oameni de afaceri aromâni stabiliți în România dar cu influență la sudul Dunării – Gheorghe Goga și frații Gheorghe, Eufrosin și Menelas Ghermani – să se constituie într-un comitet care să se pună în legătură cu „românii din acele provincii spre a-i convinge de frumoasele rezultate ale instrucțiunii și a-i face să contribuie la înființarea de școli în comunele lor, la întreținerea lor și la subvenționarea învățătorilor”. După cum remarca ministrul Instrucțiunii Titu Maiorescu în 1874, ca urmare a activității foștilor elevi ai Institutului, s-au creat în Macedonia 12 școli românești din care funcționau – datorită opoziției grecești – doar 8. Luând în considerare rezultatele obținute de pe urma Școlii de la Sfinții

92. D.Atanasescu, *loc.cit.*, p.321-322.

93. M.V. Cordescu, *op.cit.*, p.190-192. Andrei Bagav a lăsat și o apreciată carte de citire – *Bibliografia*, p.246, nr.4612.

94. V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.119; cf. *Bibliografia*, p.9, nr.139-144.

95. V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.119. Acest autor menționează și pe Ștefan Mihăileanu printre elevii Institutului – *Ibidem*, p.118. El era redactorul revistei „Peninsula Balcanică” – G. Răduică, N.Răduică, *op.cit.*, p.315, nr.4937 – când a fost asasinat de către bulgari la București în 1900 – *Istoria României în date*, coord. Dinu C.GIURESCU, București: Edit. Enciclopedică, 2003, p.289. Materialele documentare nu-l menționează printre elevi după cum arată și biografia sa prezentată pe scurt la: Ion BULEI, *Lumea românească la 1900*, București: Edit. Eminescu (col. Clepsidra, nr.27), 1984, p.209.

96. S.Țovaru, *op.cit.*, p.23.

97. Alte surse indică anul 1870 – M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.40 – ceea ce este o eroare pentru că la începutul lunii Septembrie 1871 Institutul funcționa încă după cum demonstrează două cereri de înscriere ale unor elevi din Dobrogea – T.Mateescu, *op.cit.*, doc.257-258, p.276-279.

98. S.Diamandi, *op.cit.*, p.318.

99. I.Arginteanu, *op.cit.*, p.285.

Apostoli, Titu Maiorescu a propus înființarea unui institut de învățământ pentru pregătirea de institute, pentru ca fetele aromâne să nu meargă la Atena pentru a se instrui acolo în spirit grecesc. Acestei propuneri nu i s-a dat curs¹⁰⁰.

După desființarea Institutului la Sf. Apostoli, Averchie a continuat a se ocupa de supravegherea elevilor macedoneni care studiau la București. În 1874 el a primit însărcinarea de a-i vizita de două pe lună „pentru a se menține într-acei elevi unitatea tradițiunii, a spiritului și moravurilor locurilor de unde sunt aduși”, pentru a le reaminti „tradițiunile și legăturile ce sunt datorate a le păstra pentru patria lor”¹⁰¹. Când elevii au început a-și termina studiile și au fost repartizați ca învățători pentru a întemeia școli românești în Macedonia și Epir, ministerul l-a numit tot pe Averchie inspector pentru școlile românești din Balcani¹⁰². În această calitate el a sprijinit pe foștii săi elevi – dar și pe Ioan Șomu Tomescu, Dimitrie Atanasescu și Apostol Margarit¹⁰³ – ce deschiseseră între timp școli prin comunele aromâne. Prin intermediul lui Averchie ministerul trimitea adesea atât salariile cât și materialele didactice necesare¹⁰⁴. În 1867, cu ocazia unei inspecții în Pind, Averchie scria că locuitorii din Perivole și Samarina l-au primit „cu un entuziasm foarte viu”¹⁰⁵ probabil datorită activității învățătorilor de aici (A. Margarit, Gh. Dautti, Tulliu Tacit¹⁰⁶) care reușiseră a atrage populația aromână la ideologia românistă. După închiderea Școlii de la Sfinții Apostoli, Averchie s-a retras la mănăstirea Radu Vodă din București, apoi în 1875 la mănăstirea Grijana din Tesalia unde a rămas până la moarte¹⁰⁷. Aici era vizitat din când în când de foștii săi elevi acum institutori în Macedonia.

În studiul său din 1942, I.I. Velicu concluziona că: „Durata acestui institut a fost prea scurtă pentru ca să-și atingă scopul [...], foștii săi elevi *au fost prea*

100. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.279.

101. *Ibidem*.

102. V.Papacostea, *Însemnările*, p.55, n.1.

103. Ioan Șomu Tomescu a fost institutor la școala din Avdela – V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.120 – și a fondat școala din Samarina (1880) – D.Atanasescu, *loc.cit.*, p.321-322. Dimitrie Atanasescu a deschis în 1864 prima școală românească din Balcani în comuna sa natală, Târnova, la conducerea căreia a rămas, cu unele întreruperi până la pensionarea sa – *Ibidem*, *passim* – fiind și un prolific autor de manuale în aromână – *Bibliografia*, p.189, nr.3680-3690. Apostol Margarit a fost cea mai importantă personalitate a învățământului românesc din Balcani. Inițial institutor la Vlaho-Clisura, a fost între 1878-1902 inspector al școlilor românești din Peninsula implicându-se și în evenimentele politice din zonă. Despre activitatea sa există o bogată bibliografie dar cea mai competentă prezentare a personalității sale contradictorii a realizat-o M.D. Peyfuss, *op.cit.*, p.41-80. Activitatea desfășurată de Apostol Margarit, inclusiv pe tărâm publicistic, i-a adus titlul de membru corespondent al Academiei Române – D.N. Rusu, *op.cit.*, p.72; E.Țîrcomnicu, *loc.cit.*, p.257, n.7

104. M.I.P., d.429/1867, f.5.

105. *Ibidem*, f.126.

106. V.Diamandi-Aminceanul, *op.cit.*, p.118

107. După mărturisirea nepoatei sale Despa (fiica lui Ioan Șomu Tomescu), Averchie ar fi murit otrăvit de arhierii greci care-l „prigoneau până când și-au îndeplinit scopul și l-au otrăvit” după o inspecție la școala din Damași – V.Papacostea, *Însemnările*, p.55, n.1. Această versiune a fost reluată și de Sterie Diamandi [*op.cit.*, p.319] care are grijă să menționeze că nu se știe „în ce măsură această versiune corespunde realității”.

puțin susținuți de Statul Român [s.n.] în acțiunea lor în sudul Dunării. I s-ar fi putut da o dezvoltare în sensul de a forma luptători pentru toți românii de peste hotare [...] și având mai mulți profesori și ani de studii”¹⁰⁸. Dacă este adevărat că durata de funcționare a instituției a fost scurtă (1865-1871) și că până în 1880 - când s-a înființat Liceul Român din Bitolia – școala românească din Balcani a fost lipsită de o pepinieră de cadre în folosul cauzei românești, nu se poate susține că absolvenții săi nu au fost sprijiniți financiar de Statul Român. Documentele păstrate în fondurile Ministerului la Arhivele Naționale (pe care chiar I.I. Velicu le-a studiat în cea mai mare parte pentru perioada în discuție) dovedesc un ajutor substanțial¹⁰⁹ la care trebuie adăugat și cel moral exercitat de Guvernul Român prin Agenția sa diplomatică de la Constantinopol. Până la obținerea independenței, România nu a putut acționa oficial în sprijinul școlilor românești din Balcani dar aceasta nu însemna că nu s-au depus eforturi pentru deșteptarea națională a aromânilor. Chiar dacă sporirea numărului de cadre didactice și de ani de studii în cadrul institutului ar fi fost salutară – deși instrucția primită de viitorii institutori s-a dovedit aproape suficientă – ideea ca acesta să formeze luptători pe tărâm cultural pentru toți românii de peste hotare ar fi fost, în condițiile de atunci, nu numai nerealistă, dar chiar dăunătoare statalității românești aflată în plin proces de consolidare.

Totuși acest modest așezământ de învățământ românesc are meritul de a fi început pe planul instrucției acțiunea de formare a sentimentelor naționale românești printre macedo-români¹¹⁰.

108. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.284.

109. Fondurile din bugetul ministerului destinate școlilor românești din Balcani au sporit de la 14.000 în 1864 – când a început sprijinirea lor de către Statul Român – la 21.000 lei în 1878, cheltuiindu-se în total 135.659 lei în primii 10 ani (între 1865-1869 nu s-au acordat subvenții) – S.Țovaru, *op.cit.*, p.54; *Românii*, doc.110, p.239.

110. I.I. Velicu, *loc.cit.*, p.284.